

Examen VWO

2015

tijdvak 2
dinsdag 16 juni
13.30 - 16.30 uur

filosofie

Dit examen bestaat uit 15 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 44 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of argumentatie gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of argumentatie ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Opgave 1 Over vrijheid en christelijk geloof

In *Over Vrijheid* bespreekt John Stuart Mill de voor hem belangrijke waarden vrijheid en individualiteit. Ook voor Johannes Calvijn, de voorman van het calvinisme, zijn vrijheid en individualiteit belangrijke waarden.

In de rooms-katholieke kerk bemiddelt de priester tussen God en mensen. Mensen kunnen zelf geen rechtstreeks contact met God krijgen, daar zijn de kerk en een priester voor nodig. Eén van grote veranderingen in de zestiende eeuw bij de opkomst van het protestantisme is de overtuiging dat mensen wel zelf direct contact met God kunnen krijgen.

Dat betekent dat een mens ook zelf verantwoordelijk is voor zijn eigen heil. De protestantse Calvijn vindt ook dat een mens zelf verantwoordelijk is tegenover God. Daar heeft de gelovige mens geen priesters of kerk voor nodig.

Mill en Calvijn zijn het met elkaar eens dat de mens zelf verantwoordelijk is. Maar Mill vindt dat het calvinistische idee van gehoorzaamheid niet goed samengaat met zijn eigen visie op zelfverwerkelijking. Mill is zelfs van mening dat de calvinistische opvatting niet echt christelijk is.

Mill beschrijft in *Over Vrijheid* zijn visie op het calvinisme als volgt:

tekst 1

De grootste zonde van de mens is haar eigenzinnigheid. Alle goeds waartoe een mens in staat is, wordt samengevat in gehoorzaamheid. (...) Omdat de menselijke natuur tot in de grond bedorven is, kent niemand de verlossing zolang de menselijke natuur niet in hem wordt gedood. Voor iemand die deze levensvisie aanhangt, is het geen kwaad om alle menselijke vermogens, aanleg en bekwaamheid te vernietigen; de mens heeft geen vermogens nodig, behalve onderwerping aan Gods wil; vermogens die hij kan gebruiken voor een ander doel dan zo goed mogelijk naar die vermeende wil te handelen, kan hij beter missen. Dit is de theorie van het calvinisme.

bron: J.S. Mill, Over Vrijheid, vertaling W.E. Krul en F.L. van Holthoorn

Een mens moet zich dus in het calvinisme, volgens Mill, onderwerpen aan Gods wil, omdat hij uit zichzelf niet in staat is het goede te doen.

2p 1 Leg uit dat het calvinistische idee van gehoorzaamheid volgens Mill niet overeenstemt met het christelijk geloof.

Betrek in je antwoord Mills visie op karakterontwikkeling en zijn metafoor van de boom.

Het calvinisme ontstond in de zestiende eeuw. Voor die tijd was de rooms-katholieke kerk de enige officiële christelijke kerk in West-Europa. Theologie en filosofie waren nauw verbonden. Zo was de middeleeuwse rooms-katholieke theoloog Thomas van Aquino zeer beïnvloed door het werk van Aristoteles. In de middeleeuwen is, via de Arabische wereld, een deel van het werk van Aristoteles teruggevonden dat verloren was gegaan.

De invloed van Aristoteles op Thomas van Aquino blijkt uit tekst 2.

tekst 2

Menselijk bestaan betekent op weg zijn naar een doel, een doel dat niet willekeurig is, maar waar de mens van nature op aangelegd is, en waar hij van nature naar verlangt: dat is wat Thomas met Aristoteles het 'geluk' (beatitudo) noemt (...). Het hele universum is schepping, komt voort uit God en staat dynamisch uit naar God; dat geldt ook voor de mens, maar dan op specifieke en aangepaste wijze: hij dient zijn natuurlijke gerichtheid op God als het ultieme doel bewust en vrij te voltrekken, langs de weg van de deugd en de wet, van de ethiek en de religie, en – in het christendom – op basis van hoop, geloof en liefde.

bron: Rudi te Velde, Thomas van Aquino over menselijke vrijheid

Als Thomas van Aquino het over 'de filosoof' heeft, zonder een naam te noemen, dan is dat Aristoteles.

In tekst 2 staat dat volgens Thomas geluk volmaakte kennis van God is. Eén van de grote thema's in het denken van Aristoteles is de vraag hoe de mens gelukkig kan worden.

- 3p **2** Leg uit wat geluk volgens Aristoteles inhoudt en wat mensen moeten doen om gelukkig te worden.
Geef vervolgens aan in welk opzicht de geluksopvatting van Thomas van Aquino in tekst 2 verschilt van die van Aristoteles.

Voor Thomas van Aquino bestaat de vrijheid van de mens uit vrij handelen. Voor de twintigste-eeuwse existentialist Sartre is de mens veroordeeld tot vrijheid. Voor hem is de menselijke vrijheid onontkoombaar.

Het denken van Thomas van Aquino is meer verwant aan dat van de rooms-katholieke filosoof Charles Taylor dan aan dat van Sartre.

- 4p **3** Leg uit waarom Sartres existentialisme noodzakelijk atheïstisch is en betrek daarbij het vrijheidsbegrip van Sartre.
Leg vervolgens uit welke kritiek Taylor heeft op Sartres gedachte van radicale keuze en waarin Taylor zodoende overeenkomt met de opvatting van Thomas in tekst 2.

De zestiende eeuw is de eeuw van de Reformatie. De reformatoren, of kerkhervormers, hadden kritiek op de rooms-katholieke kerk en wilden die veranderen. Uiteindelijk leidde de reformatie tot het ontstaan van de protestantse kerken.

Calvijn had net als Erasmus van Rotterdam (1466-1536) en Maarten Luther (1483-1546) kritiek op de rooms-katholieke kerk. Hoewel ze elkaar vonden in hun kritiek op de rooms-katholieke kerk, verschilden ze van mening over veel andere zaken.

Eén van de dingen waarover Luther en Erasmus het oneens waren, is de vrije wil. In discussie met Luther legt Erasmus zijn opvatting over de vrije wil uit aan de hand van de volgende vergelijking:

tekst 3

Een vader helpt zijn kind overeind dat – nog niet in staat goed te lopen – gevallen is, hoezeer het zich ook ingespannen heeft. Hij (de vader) wijst het kind op een tegenover hem liggende appel. Het wil er het liefst zo snel mogelijk naar toe, maar vanwege de zwakte van zijn beenderen zou het spoedig weer gevallen zijn, wanneer de vader niet de hand uitstreckte en het kind bij het gaan ondersteunde en geleidde.

Zo bereikt het onder leiding van zijn vader de appel, die de vader hem vriendelijk – als het ware als beloning voor zijn lopen – in de hand geeft. Het kind zou zich niet hebben kunnen oprichten, wanneer de vader het niet onder de armen gegrepen had; het had de appel niet gezien, wanneer de vader er niet op gewezen zou hebben; het had niet verder kunnen gaan, wanneer de vader zijn zwakke schreden niet voortdurend ondersteund had en het had de appel niet kunnen bereiken, wanneer de vader hem niet de hand gereikt had.

Wat kan onder zulke omstandigheden het kind als eigen prestatie voor zich opeisen? Desondanks heeft het wel iets gedaan. Het heeft echter geen reden op zijn kracht te pochen, omdat het zijn gehele bestaan aan de vader te danken heeft.

bron: Dick Akerboom, Het dispuut tussen Erasmus en Luther over de vrije wil

Erasmus leefde aan het begin van de zestiende eeuw. Ondanks het tijdsverschil van vijf eeuwen zijn er parallellen met het hedendaagse debat over vrije wil.

Eén van de problemen die in de vijftiende eeuw – en daarna – speelde was of het determinisme te verbinden is met de vrije wil.

Het hedendaagse compatibilisme stelt dat mensen een vrije wil hebben, of het determinisme nu waar is of niet. Om te stellen dat iemand uit vrije wil handelt, moet er volgens conditioneel compatibilisten aan twee voorwaarden voldaan worden.

- 2p 4 Handelt het kind in tekst 3 volgens conditioneel compatibilisten uit vrije wil?

Beargumenteer je antwoord met behulp van de twee voorwaarden die een conditioneel compatibilist aan een handeling uit vrije wil stelt.

Erasmus is optimistischer dan Luther over wat de mens met zijn wil kan bereiken. Voor Luther is vrij willen immers vooral willen wat God wil.

tekst 4

Luther stelt dat alles noodzakelijk en onveranderlijk gebeurt, gezien naar Gods wil.

Deze noodzaak moet verstaan worden als een loop der gebeurtenissen die te zijner tijd onfeilbaar uitloopt op dat wat gebeuren moet (*necessitas infallibilis ad tempus* – onfeilbare noodzaak in de tijd), maar die op geen enkele wijze de vrijwilligheid uitsluit.

Er is geen sprake van dwang of geweld bij het tot stand komen van wat gebeuren moet (*necessitas coactionis sive violentia ad opus* – dwingende noodzaak). Vrijwillig iets doen is overigens niet hetzelfde als vrij zijn iets te doen, want in het doen overeenkomstig je wil zit niet besloten dat die wil zelf vrij is.

naar: Dick Akerboom, Luther 'De servo arbitrio'

Het heersende idee in de moderne tijd is dat elke gebeurtenis uiteindelijk een gevolg van eerdere gebeurtenissen is. Wetenschappers zien het universum als één groot mechanisch systeem dat op een heel ingewikkelde manier in elkaar zit, maar waarin niets gebeurt zonder dat het één het gevolg is van iets anders. Deze visie heet natuurwetmatig determinisme.

- 3p 5 Leg aan de hand van tekst 4 uit in welk opzicht het handelen van een christen die onderworpen is aan Gods wil overeenkomt met het natuurwetmatig determinisme. Beargumenteer je antwoord aan de hand van de definitie van het natuurwetmatig determinisme.

Geef vervolgens, met behulp van de definitie van de causale geslotenheid van het natuurkundig domein, een verschil tussen de visie van Luther en de causale geslotenheid van het natuurkundig domein.

Opgave 2 Onbewuste discriminatie

In 2012 werd aan de Radboud Universiteit in Nijmegen de effectiviteit van 'onbewust leren' onderzocht. Leerlingen van een middelbare school werden getest door één groep leerlingen opgaven te geven die ze na het lezen direct moesten maken en een andere groep leerlingen dezelfde opgaven te geven, ze deze te laten lezen, maar in plaats van ze direct te maken er een nachtje over te slapen. Het bleek dat de leerlingen die er een nachtje over hadden geslapen de opgaven beter maakten:

tekst 5

Wetenschappelijk onderzoek heeft laten zien dat onbewust denken – denken zonder aandacht, bijvoorbeeld omdat de aandacht ergens anders op gericht is of tijdens de slaap – bij complexe keuzes tot betere beslissingen leidt. Ook zijn we creatiever wanneer we onbewust denken; en de kans op het welbekende 'aha!-moment' bij een lastige abstracte puzzel is groter na een periode van onbewust denken.

Een verklaring voor deze bevindingen is dat onbewust denken op een aantal punten wezenlijk verschilt van bewust denken. Zo heeft het onbewuste meer capaciteit dan het bewuste. Wanneer je onbewust denkt, kun je dus veel meer informatie tegelijk verwerken, terwijl het bewuste slechts een aantal aspecten tegelijk kan bekijken. Daarnaast is het onbewuste beter in het bepalen welke informatie van belang is en welke factoren minder belangrijk zijn. Ook is onbewust denken een zeer associatief proces, waar bewust denken vaak vasthoudt aan bestaande schema's.

bron: www.onderwijsinontwikkeling.nl, november 2014

De psycholoog Ap Dijksterhuis heeft veel onderzoek gedaan naar het onbewuste en de voordelen van onbewust leren. Hij introduceerde de beraadslagen-zonder-aandacht-hypothese: hoe complexer de keuze, des te beter kun je je onbewuste het werk laten doen. Een grote hoeveelheid informatie is gewoonweg te veel om te verwerken voor het bewustzijn. Dijksterhuis geeft in zijn boek *René Descartes* de schuld van de aandacht voor het bewustzijn. Volgens Dijksterhuis beslist het onbewuste uiteindelijk toch en als we het onbewuste meer de ruimte zouden geven, zou het ook beter beslissen. De uitdrukking 'een nachtje ergens over slapen' slaat dus wel degelijk ergens op, aldus Dijksterhuis.

4p 6 Leg uit dat Descartes niet zou kunnen verklaren dat het helpt om bij het oplossen van een lastige puzzel er een nachtje over te slapen.

Gebruik in je uitleg:

- het onderscheid in twee groepen waarin de gedachten van de ziel volgens Descartes te verdelen zijn,
- de animale geesten.

Dijksterhuis denkt dat de filosoof Daniel Dennett een betere kijk op het onbewustzijn heeft. Dijksterhuis haalt Dennett aan: *“The trouble with brains (...) is that when you look in them, you discover that there’s nobody home”*.

Hoewel Dijksterhuis terecht Daniel Dennett als tegenhanger van Descartes ziet, haalt hij Dennett hier verkeerd aan door te suggereren dat Dennett het in dit citaat over het onbewuste heeft.

- 4p 7 Laat aan de hand van het citaat van Dennett zien waarin Dijksterhuis’ positie verschilt van die van Dennett.
Beargumenteer vervolgens aan de hand van een definitie van het epifenomenalisme in welk opzicht Dijksterhuis’ visie op bewustzijn in tekst 5 overeenkomt met het epifenomenalisme en in welk opzicht de visie van Dijksterhuis verschilt met het epifenomenalisme.
Geef aan welk bezwaar je tegen het epifenomenalisme kunt inbrengen.

Eén van de tests die Dijksterhuis in zijn boek bespreekt, is de ‘Impliciete associatie Test’ of IAT. Uit de resultaten van deze test lijkt het dat mensen onbewust discrimineren, hoewel de deelnemers aan de test zeggen dit niet te doen als je het hen vraagt:

tekst 6

In de IAT worden een aantal dia’s achter elkaar aangeboden. De opdracht luidt om met een linker- of rechterknop aan te geven tot welke categorie een bepaalde stimulus behoort. Er zijn vier verschillende categorieën, waarvan twee een reactie van de linker- en twee een reactie van de rechterhand vragen. Dit kunnen bijvoorbeeld woorden zijn als ‘insecten’, ‘bloemen’, ‘prettige woorden’ of ‘onprettige woorden’. Of, woorden als ‘vrouw’, ‘man’, ‘carrière’ of ‘gezin’.

Het blijkt dan dat als mensen ‘promotie’ met ‘vrouw - carrière’ moeten koppelen, ze er langer over doen dan wanneer ze ‘Elsje’ met ‘vrouw- gezin’ moeten koppelen.
Onbewust koppelen mensen vrouwen eerder aan gezin dan aan een carrière.

naar: Wikipedia, Psychologie, 29 oktober 2014

Als je naar de uitkomsten van deze test kijkt, lijkt het alsof we er niets aan kunnen doen dat we nou eenmaal seksistisch zijn. Onbewust verbinden veruit de meeste mensen vrouwen met gezin en mannen met carrière.

Filosofen als John Gray trekken uit wetenschappelijk onderzoek de conclusie dat we geen vrije wil hebben.

Toch kan uit dit onderzoek volgens de filosoof Charles Taylor niet de conclusie worden getrokken dat we geen vrije wil hebben. Aan de hand van de concepten zwakke en sterke zelfevaluatie betoogt Taylor dat we wel degelijk over een vrije wil kunnen beschikken.

- 3p 8 Beargumenteer op basis van het voorafgaande dat Gray de IAT goed zouden kunnen gebruiken om zijn eigen theorie te ondersteunen. Leg vervolgens uit welke kritiek Taylor zou hebben op de opvatting van Gray. Gebruik in je uitleg het verschil tussen sterke en zwakke zelfevaluatie.

Studies van de onderzoekers die de test ontwikkelde, laten zien dat er een verband bestaat tussen de IAT scores en andere typen tests over gedragskenmerken van sociaal vooroordeel. De onderzoekers die de test ontwikkelden zouden voor dit verband steun kunnen krijgen bij de opvatting van de filosoof Harry Frankfurt.

Andere onderzoekers menen echter dat mensen die volgens de test een onbewust vooroordeel hebben, zich in het dagelijks leven niet altijd aan discriminatie schuldig hoeven te maken.

- 3p 9 In welk opzicht lijkt de scheiding bewust-onbewust van Dijksterhuis in tekst 5 op het substantiedualisme van Descartes? Leg vervolgens uit dat Harry Frankfurt het eens zou kunnen zijn met de onderzoekers die de IAT-test ontwikkelden over het verband tussen IAT-score en andere typen tests over gedragskenmerken van sociaal vooroordeel. Beargumenteer ten slotte op basis van de discussie over de conclusies van de IAT-test dat een mechanistische visie op de menselijke geest problematisch is.

Een manier om onbewuste discriminatie uit te bannen, is om het onbewuste anders te programmeren dan we gewend zijn.

In Zweden wordt inmiddels op verschillende scholen en crèches 'sekseneutraal' opgevoed. Dit houdt in dat jongens met poppen kunnen spelen, dat meisjes niet vreemd aangekeken worden als ze kort haar hebben en in de bouwhoek willen spelen en dat er door leiders en leraren opgelet wordt dat meisjes en jongens gelijk worden behandeld:

tekst 7

Na intern onderzoek van de Zweedse peuterschool waarin de leiders elkaar filmden en vervolgens hun gedrag tegenover de kinderen analyseerden, bleek dat er grote verschillen waren in de manier waarop jongens en meisjes werden behandeld.

Zo werden meisjes bijvoorbeeld veel langer getroost dan jongens, en werd er veel meer met meisjes gesproken dan met jongens. "The important thing is that children, regardless of their sex, have the same opportunities," aldus de directeur Lotta Edholm. "It's a question of freedom. In Sweden we think we can change everything – even nature."

bron: http://www.gezond24.nl/tv-uitzending/g24_387/Sekseneutrale-opvoeding, 30 juli 2013

In tegenstelling tot wat directeur Edholm zegt, denkt hersenwetenschapper Dick Swaab totaal anders over sekseneutraal opvoeden. Je zou de opvatting van Swaab 'hormoondeterminisme' kunnen noemen.

tekst 8

Mannen en vrouwen kunnen niet gelijk zijn aan elkaar. Er wordt al halverwege de zwangerschap beslist door de genetische achtergrond van het kind en door het testosteron dat het jongetje maakt. De prioriteiten bij het meisje liggen dan bij de verzorgende taken en bij jongens bij meer technische zaken.

bron: http://www.gezond24.nl/tv-uitzending/g24_387/Sekseneutrale-opvoeding, 30 juli 2013

- 2p **10** Kun je volgens jou invloed uitoefenen op onbewuste discriminatie? Beargumenteer je antwoord met Swaabs hormoondeterminisme en Sartres concept 'te kwader trouw' en betrek daarbij tekst 7.

Opgave 3 Spinoza en Geulincx

De zeventiende-eeuwse filosoof Benedictus de Spinoza wordt vanwege zijn deterministische wereldbeeld en zijn afwijzing van het idee van de vrije wil vaak beschouwd als vroege vertegenwoordiger van de moderne tijd.

Het afwijzen van het idee van de vrije wil, zoals Spinoza deed, leidt volgens veel filosofen tot een probleem.

- 2p 11 Leg aan de hand van het principe van retributieve rechtvaardigheid uit tot welk probleem determinisme kan leiden.

Dat mensen geen vrije wil hebben, leidt volgens Spinoza niet tot een probleem. Integendeel, Spinoza benadrukt juist de positieve (morele) effecten ervan.

Hoogleraar filosofie Han van Ruler legt uit dat mensen volgens Spinoza invoelende wezens zijn die begrip kunnen opbrengen voor hun medemensen. Daarom is er geen aanleiding om de handelingen of gedachten van anderen te bespotten, te verwensen of te betreuren.

Volgens Van Ruler noemt Spinoza vier voordelen van zijn filosofie:

tekst 9

Ten eerste biedt de leer van Spinoza dat alles zich in God bevindt, aan de mens een geestelijke vorm van 'rust', en is ze van belang voor zover ze laat zien hoe menselijk geluk te vinden is in 'de kennis van God'.

Ten tweede wakkert zijn wijsbegeerte in mensen een houding van gelijkmoedigheid aan tegenover het lot – *niet klagen, maar dragen* – zoals een vergelijkbaar stoïsch geïnspireerd calvinistisch spreekwoord luidt.

Als derde voordeel noemt Spinoza de stelling over het begrijpen in plaats van het bespotten, wat ik opvat als een 'maatschappelijk' voordeel.

En ten slotte beroept Spinoza zich op het eveneens maatschappelijke voordeel dat juist zijn filosofie een mogelijkheid biedt tot de verheffing van het volk: juist deze filosofie bevordert het politieke doel van de ontwikkeling van onderdanen tot verstandig handelende burgers.

naar: Han van Ruler, Wilsonvrijheid bij Spinoza

In tekst 9 wordt een onderscheid gemaakt tussen individuele en maatschappelijke voordelen, die te maken hebben met het niet hebben van een vrije wil.

De opvatting over vrije wil en verantwoordelijkheid in tekst 9 lijkt op die van de hedendaagse filosoof Derk Pereboom.

- 3p 12 Geef een definitie van het hard incompatibilisme.
Beargumenteer vervolgens met behulp van het begrip 'morele woede' dat het harde incompatibilisme van Pereboom aansluit bij:
- de individuele voordelen die Van Ruler noemt in tekst 9,
 - de maatschappelijke voordelen die Van Ruler noemt in tekst 9.

Spinoza wijst de libertarische opvatting van de vrije wil ondubbelzinnig af. Hij schrijft:

tekst 10

Er is in de geest geen absolute oftewel vrije wil, maar de geest wordt bepaald om het ene of het andere te willen door een oorzaak die ook weer door een andere bepaald is, en die weer door een andere, en zo tot in het oneindige.

bron: Han van Ruler, Wilsonvrijheid bij Spinoza

Omdat zowel 'wil' als 'verstand' volgens Van Ruler in tekst 10 naar de ideeën in onze geest verwijzen, die zijn aaneengeschakeld in vaste patronen van oorzaak en gevolg, lijkt hier sprake te zijn van determinisme.

Volgens Immanuel Kant is een vrije wil desondanks mogelijk.

- 2p 13 Leg uit dat de opvatting in tekst 10 aansluit bij het mechanistische wereldbeeld.
Leg vervolgens uit waarom Kant ondanks het mechanistische wereldbeeld een vrije wil aanneemt.

In dezelfde tijd als Descartes en Spinoza leefde en werkte de arts en filosoof Arnold Geulincx. Ook hij ontwikkelde een theorie met vergaande ethische consequenties.

Filosoof René Munnik vat deze theorie samen als: "Waarvan je niet weet hoe je het doet, dat doe je niet. En voor wat je niet doet, kun je niet verantwoordelijk worden gehouden". Met andere woorden, zonder bewuste aansturing kan iemand niet verantwoordelijk worden gehouden voor wat hij doet.

Geulincx beschouwde het beginsel 'waarvan je niet weet hoe je het doet daar ben je niet verantwoordelijk voor' als een universeel beginsel en paste het ook toe op de verhouding van mensen tot hun eigen lichaam. Munnik heeft de volgende kritiek op het beginsel van Geulincx:

tekst 11

U kunt het zelf uitproberen, en ondervinden hoe vreemd dat is. Ga voor de spiegel staan en commandeer in uw geest 'nu steek ik mijn tong uit'. Als u vervolgens in die spiegel waarneemt dat uw tong plotseling tevoorschijn komt, vraag u dan af hoe u met dat 'innerlijke woord' – dat commando dus – de ruimtelijke beweging van dat orgaan hebt bewerkstelligd. Ik durf te wedden: u hebt geen idee. Ik althans kon op geen enkele manier de causale nexus tussen het een en het ander voor de geest halen. Het was net zo onbegrijpelijk als wanneer ik de koekoeksklok had bevolen 'val!' en het ding prompt van de muur was gekomen. Maar dan, zo zegt het beginsel van Geulincx, ben je voor je lichaamsbewegingen niet méér verantwoordelijk dan voor vallende koekoeksklokken. Wanneer dus mijn lichaam zijn tong uitsteekt, onwelvoeglijke opmerkingen maakt en driftig tegen schenen schopt, dan kan ik me met een beroep op dat beginsel altijd vrijwaren door te zeggen dat weliswaar mijn lichaam dat allemaal deed, maar ik niet, aangezien ik niet weet hoe ik mijn lichaam dat liet doen.

bron: René Munnik, Mens zijn: belichaamd vrij zijn

Munnik vindt het beginsel van Geulincx 'waarvan je niet weet hoe je het doet daar ben je niet verantwoordelijk voor' redelijk en aanvaardbaar, behalve als je het radicaal en consequent doortrekt naar al het menselijk motorisch handelen.

Munnik is ervan overtuigd dat veel van de argumenten waarmee de vrije wil tot een illusie wordt verklaard, gebukt gaan onder dezelfde 'gekke' als is geschetst in tekst 11.

Deze kritiek van Munnik kan ook worden toegepast op één van de experimenten waarmee de vrije wil door sommigen naar het rijk der fabelen wordt verwezen; het experiment van Libet.

- 2p 14 Leg uit dat op het experiment van Libet soortgelijke kritiek mogelijk is als Munnik heeft in tekst 11 op het principe van Geulincx. Beargumenteer je antwoord aan de hand van een uitleg in hoeverre het experiment van Libet aantoont dat er bewuste aansturing van ons lichaam mogelijk is.

Maar zelfs als het wetenschappelijk volkomen vast zou komen te staan dat de vrije wil een illusie is, zou dat dan iets veranderen?

Munnik schrijft:

tekst 12

Hoe moeten we de maatschappelijke werkelijkheid gestalte geven, gegeven het feit dat de vrije wil niet bestaat? Met andere woorden, het inzicht dat de vrije wil een illusie is, plaatst ons in een situatie die ons noopt om beslissingen te nemen en keuzes te maken. (...)

Waarom zouden we niet simpelweg zeggen 'we *willen* niet dat vrije wil een illusie is, en daarom leven we alsof die wel bestaat'? Vermoedelijk zal die laatste houding gediskwalificeerd worden als 'wishful thinking'. En die diskwalificatie wordt gevoed door eenzelfde waarheidsliefde als die welke kenmerkend is voor de wetenschap. Men zal iemand met die houding verwijten 'de realiteit' niet onder ogen te willen zien.

Maar de oproep om de realiteit onder ogen te zien doet alweer een beroep op de vrijheid van de wil.

Kortom, men kan de vrije wil niet ontkennen zonder hem toch weer te bevestigen.

bron: René Munnik, Mens zijn: belichaamd vrij zijn

Munnik stelt dat het onvermijdelijk is om een vrije wil aan te nemen.

Volgens Spinoza is een vrije wil niet mogelijk en is de vrijheid van de mens gelegen in de gelukzaligheid.

Deze vrijheid ontleent de mens volgens Spinoza aan God (oftewel de natuur): alles wat bestaat is onderdeel van één overkoepelend geheel. Als je met het idee dat je opgaat in het geheel van de natuur beseft dat dit onvermijdelijk is, dan – zo schrijft Van Ruler over Spinoza – zal je gelukzaligheid ervaren.

5p 15 Ben jij het met betrekking tot de vraag of het mogelijk is te leven in een wereld zonder vrije wil eens met Spinoza of met Munnik?

Beargumenteer je antwoord met een afweging van een argument van Munnik en een argument van Spinoza.

Leg in je argumentatie uit van welke vooronderstelling over de menselijke natuur en van welke vooronderstelling over de menselijke samenleving je daarbij uitgaat.